

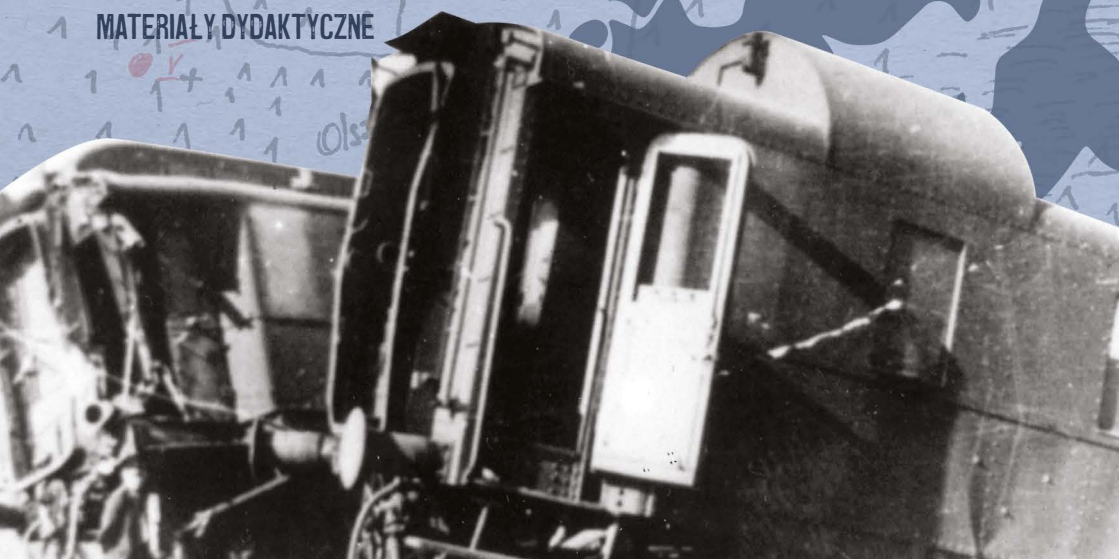
ALEKSANDRA KIEROŃSKA

TOW

OBŁYF

POMORSKI

MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

Aleksandra Kierońska

TOW
Bruf
POMORSKI
MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

Sztutowo 2023

ALEKSANDRA KIEROŃSKA

Nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej i przedszkolnej w Szkole Podstawowej w Pogórze. Łączy swoje zainteresowania historią Pomorza w okresie dwudziestolecia międzywojennego i II wojny światowej, z pasją do nauczania dzieci. Praca jest dla niej sposobem na dzielenie się swoją wiedzą i fascynacją historią z młodszym pokoleniem. Podczas zajęć stosuje nowatorskie metody nauczania.

SCENARIUSZ LEKCJI HISTORII DLA KLAS VII-VIII ORAZ SZKÓŁ PONADPODSTAWOWYCH

Temat lekcji:

Ruch oporu na Pomorzu w latach 1939–1945 na przykładzie Tajnej Organizacji Wojskowej „Gryf Pomorski”.

Czas przeznaczony na realizację zagadnienia: 45 minut (jedna godzina lekcyjna).

Cele kształcenia – wymagania ogólne:

Uczeń:

- poznaje dzieje i osiągnięcia narodu polskiego, czego efektem będzie rozbudzenie lokalnego patriotyzmu,
- dostrzega ciągłość procesów historycznych,
- wyjaśnia związki przyczynowo-skutkowe analizowanych wydarzeń,
- rozpoznaje rodzaje źródeł,
- integruje i analizuje informacje z różnych źródeł,
- przedstawia argumenty uzasadniające własne stanowisko.

Cel ogólny lekcji:

poznanie organizacji konspiracyjnych działających na Pomorzu w latach 1939–1945.

Kryteria sukcesu <w poniższej "wycieczce" są odstępstwa inne niż wyżej na tej stronie>

- Opowiem o życiu codziennym Polaków na Pomorzu pod okupacją niemiecką.
- Podam przykłady oporu wobec okupanta niemieckiego na Pomorzu.
- Opowiem o działalności TOW „Gryf Pomorski”.

Pytanie kluczowe:

Czy działalność TOW „Gryf Pomorski” była skutecznym ruchem oporu wobec okupanta niemieckiego?

Cele operacyjne nauczania i cele wychowania:

- 1) Podaje wydarzenia związane z datami:
 - 28 VI 1919 r. – traktat wersalski,
 - 01 IX 1939 r. – 08 V 1945 r. – II wojna światowa w Europie,
 - 02 IX 1939 r. – powstanie obozu koncentracyjnego KL Stutthof,
 - 07 IX 1939 r. – styczeń 1940 r. – masowe egzekucje Polaków,
 - 24 XII 1939 r. – powstanie TOW „Gryf Kaszubski”,
 - 15 VI 1942 r. – zmiana nazwy na TOW „Gryf Pomorski”,
 - maj 1943 r. – masowe aresztowania członków ruchu oporu na Pomorzu,
 - 21 III 1945 r. – zakończenie działalności TOW „Gryf Pomorski”;
- 2) Przedstawia tło historyczne wydarzeń:
 - Postanowienia traktatu wersalskiego 28 VI 1919 r.,
 - Wybuch II wojny światowej i obrona Pomorza,
 - Obrona Poczty Polskiej w WMG,
 - Kapitulacja Gdyni 14 IX 1939 r.,
 - Kapitulacja Helu 2 X 1939 r.;

Aleksandra Kierońska „TOW „Gryf Pomorski”. Zeszyt metodyczny”

Copyright © Aleksandra Kierońska, Sztutowo 2023

Wydawca: Muzeum Stutthof w Sztutowie. Niemiecki nazistowski obóz koncentracyjny i zagłady (1939–1945)

Wydawnictwo: Towarzystwo Projektów Edukacyjnych

Projekt graficzny i łamanie: Przemysław Banasiewicz

Publikacja dofinansowana ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Projekt jest realizowany przez Muzeum Stutthof w Sztutowie. Niemiecki nazistowski obóz koncentracyjny i zagłady (1939–1945)

we współpracy z Towarzystwem Projektów Edukacyjnych i Pomorskim Kuratorem Oświaty.

ISBN 978-83-67848-14-5

- 3) Charakteryzuje sytuację na Pomorzu przed wybuchem II wojny światowej;
- 4) Wyjaśnia terminy: przedwojenna dywersja pozafrontowa, germanizacja, gestapo, wysiedlenie, miejsca martyrologii, Szare Szeregi, THH w Gdyni, Komenda Obrońców Polski (KOP), TOW „Gryf Pomorski”, Armia Krajowa (AK), Związek Walki Zbrojnej (ZWZ), sabotaż, dywersja, obóz koncentracyjny Stutthof;
- 5) Podaje ogólne założenia polityki III Rzeszy wobec narodu polskiego i niepolskich mniejszości na Pomorzu;
- 6) Podaje przykłady działań germanizacyjnych wobec Polaków na ziemiach wcielonych do III Rzeszy;
- 7) Zna różnice w postępowaniu władz okupacyjnych wobec ludności polskiej, na terenach wcielonych do III Rzeszy i w Generalnej Guberni;
- 8) Zna problemy Polaków na Pomorzu w czasie II wojny światowej;
- 9) Podaje przykłady ruchu oporu wobec władz okupacyjnych na Pomorzu;
- 10) Zna nazwy organizacji konspiracyjnych działających na Pomorzu w latach 1939–1945;
- 11) Zna i odnajduje na mapie miejsca martyrologii narodu polskiego w czasie II wojny światowej na Pomorzu;
- 12) Wymienia nazwiska założycieli TOW „Gryf Pomorski”;
- 13) Wie, na czym polegała działalność TOW „Gryf Pomorski”;
- 14) Zna najważniejsze postacie związane z ruchem oporu na Pomorzu:
 - ks. ppł Józef Wrycza ps. „Rawicz”,
 - Józef Dambek ps. „Lech”, „Jur”,
 - Józef Gierszewski ps. „Ryś”,
 - Bolesław Formela ps. „Romiński”,
 - Augustyn Westphal ps. „Czapla”, „Dzwon”, „Echo”,
 - Bernard Myślinek ps. „Konrad”
 - Lucjan Cylkowski ps. „Lucek”, „Papa Lutek”.

Metody i techniki nauczania:

Rozmowa nauczająca w wykorzystaniu filmu i prezentacji multimedialnej; analiza materiału źródłowego (porównawcza), dyskusja, mapa mentalna, metoda aktywizująca – edukacyjne stacje zadań.

Środki dydaktyczne:

- Teksty źródłowe, komputer z dostępem do Internetu, rzutnik multimedialny,
- Film: *TOW „Gryf Pomorski”*, scenariusz i reżyseria: M. Szymanowicz, prod. P. Zarzycki
- Prezentacja multimedialna przygotowana przez autorkę,
- Broszura edukacyjna: D. Drywa, *TOW „Gryf Pomorski”*, Fundacja „Towarzystwo Projektów Edukacyjnych”, Poznań 2023.

Formy pracy:

Grupowa, edukacyjne stacje zadań.

Tok lekcji:

I. FAZA WPROWADZAJĄCA:

1. Czynności organizacyjno-porządkowe. Przedstawienie uczniom założeń projektu przygotowanego przez Towarzystwo Projektów Edukacyjnych.
2. Rozpoczęcie pracy z prezentacją multimedialną. Podanie tematu i sformułowanie celów lekcji. Następnie przedstawienie kryteriów sukcesu oraz pytania kluczowego.
3. Nauczyciel prosi o przyjrzenie się mapie przedstawiającej granice Polski po odzyskaniu niepodległości w 1919 r. W ramach rekapitulacji wtórnej zadaje pytania w celu przypomnienia wiadomości dotyczących sytuacji Polski przed wybuchem II wojny światowej:
 - a) Jakie były postanowienia Traktatu wersalskiego dotyczące Pomorza?
 - b) Dlaczego Pomorze było strategicznym terenem zarówno dla Niemców, jak i dla Polaków?
 - c) W jaki sposób i od kiedy przygotowywano się na Pomorzu do wybuchu wojny? (1933 r. dojście Hitlera do władzy, dywersja pozafrontowa itd.)
4. W ramach zadania domowego uczniowie obejrzą film *TOW „Gryf Pomorski”* oraz zapoznali się z broszurą przygotowaną w ramach projektu.

II. FAZA GŁÓWNA:

5. Lekcja właściwa:
 - a) Przedstawienie polityki okupanta niemieckiego na Pomorzu w latach 1939–1945. Praca z prezentacją multimedialną. Elementy wykładu, rozmowa nauczająca.
 - b) Losowanie wśród uczniów przydziału do czterech grup 5–7 osobowych.
 - c) Przygotowanie do pracy metodą edukacyjnych stacji zadań: prezentowanie poszczególnych stacji, rozdanie i omówienie instrukcji. W zależności od dostępnych ram czasowych oraz poziomu i zaangażowania uczniów w klasie nauczyciel decyduje, czy przeprowadzi dalszą część lekcji w formie stacji zadań, czy jako pracę w grupie (jedna stacja dla każdej z grup, a następnie prezentowanie wyników pracy). Nauczyciel informuje uczniów o możliwości samodzielnej analizy źródeł wykorzystanych w innych grupach.

Kilka wskazówek do pracy metodą edukacyjnych stacji zadań:

- Należy odpowiednio przygotować salę lekcyjną i we właściwy sposób ustawić stoliki. Jedna ławka to jedna stacja.
- Każde stanowisko musi być oznaczone kolejnym numerem, np. Stacja nr 1, Stacja nr 2 itd.
- Najlepiej na lekcji poprzedzającej pracę niniejszą metodą poinformować uczniów, na czym ona polega i wyjaśnić ich ewentualne wątpliwości.
- Przy każdej stacji zostawić polecenie, instrukcję wykonania zadania.
- Należy dać każdej grupie kartę pracy do zapisywania na niej odpowiedzi.
- Uczniowie „odwiedzają” stacje w dowolnej kolejności.
- Uczniowie zmieniają stację po zgłoszeniu nauczycielowi wykonania zadania i stwierdzeniu przez niego poprawności pracy.
- Nauczyciel czuwa nad pracą uczniów, wspiera ich w pracy, w razie potrzeby służy pomocą i wyjaśnieniami.

Stacje zadań – instrukcje dla uczniów:

Stacja I: Polityka Niemiec wobec ludności Pomorza.

Przy wykorzystaniu broszury edukacyjnej: D. Drywa, *TOW „Gryf Pomorski”*, Fundacja „Towarzystwo Projektów Edukacyjnych”, Poznań 2023, str. 3–5 oraz na podstawie analizy materiałów źródłowych nr 1–3 zapiszcie działania prowadzone przez władze okupacyjne wobec ludności polskiej na Pomorzu. Wyniki pracy przedstawcie w formie mapy mentalnej.

Stacja II: Organizacje konspiracyjne na Pomorzu w latach 1939–1945.

Na podstawie analizy materiałów źródłowych nr 4–8 wypiszcie organizacje konspiracyjne działające na Pomorzu w czasie II wojny światowej. Wyniki swojej pracy zapiszcie w postaci mapy mentalnej.

Stacja III: Formy oporu na podstawie działalności TOW „Gryf Pomorski”.

Korzystając z broszury edukacyjnej: D. Drywa, *TOW „Gryf Pomorski”*, Fundacja „Towarzystwo Projektów Edukacyjnych”, Poznań 2023, str. 15–18 oraz na podstawie analizy materiałów źródłowych nr 9–13 wypiszcie formy oporu wobec okupanta. Wyniki pracy zapiszcie w formie mapy mentalnej.

Stacja IV: Akcje bojowe prowadzone przez TOW „Gryf Pomorski”.

Korzystając z broszury edukacyjnej: D. Drywa, *TOW „Gryf Pomorski”*, Fundacja „Towarzystwo Projektów Edukacyjnych”, Poznań 2023, str. 19–20 oraz na podstawie analizy materiałów źródłowych nr 14–16 podajcie przykłady akcji bojowych prowadzonych przez TOW „Gryf Pomorski”. Wyniki pracy możecie przedstawić za pomocą mapy mentalnej.

6. Członkowie poszczególnych grup wykonują swoje zadania, wykorzystując podane źródła. Liderzy grup prezentują wykonanie zadań przy poszczególnych stacjach.
7. Podsumowanie i ocena przez nauczyciela pracy wszystkich grup na lekcji.
8. Odpowiedź na pytanie kluczowe. Refleksje dotyczące pracy ze stacjami zadań.

III. FAZA KOŃCOWA:

9. Rekapitulacja pierwotna – test sprawdzający wiedzę.
10. Praca domowa dla chętnych (do wyboru):
 - Zapytaj najbliższych o historię rodzinną z czasów okupacji. Może znajdziesz ślady działalności konspiracyjnej w swojej rodzinie.
 - Poszukaj śladów walki z okupantem w swojej okolicy (np. pomnik). Przygotuj i przedstaw historię, której one dotyczą.

Materiały źródłowe

Materiał źródłowy nr 1

Grupom operacyjnym, a także Selbstschutzwowi powierzono zadanie „politycznego oczyszczania gruntu”. Pierwsze aresztowania ludności polskiej nastąpiły na terytorium Wolnego Miasta Gdańska w nocy z 31 sierpnia na 1 września 1939 r. Przy pomocy oddziałów SS, SA i Policji Krajowej zaczęto zajmować polskie urzędy i instytucje. Zaatakowano Poczcie Polską, której obrońcy około godziny 19.00 zmuszeni byli się poddać. W miesiąc później (5 października 1939 r.) wzięci do niewoli pocztowcy na mocy bezprawnego wyroku sądowego zostali zamordowani. [...] W Gdyni na podstawie list proskrypcyjnych oddziały SS-Wachsturmbann Eimann, oddziały wojskowe, gestapo i policja ochronna aresztowały kilka tysięcy ludzi. Nielicznych zwolniono, pozostałych przetrzymywano w obozach zbiorczych lub skierowano do Stutthofu. Część więźniów wywieziono do Piaśnicy i tam rozstrzelano. Miejsce to stało się terenem pierwszych masowych egzekucji w Polsce.

Źródło: Chrzanowski B, Gąsiorowski A., Steyer K., *Polska podziemna na Pomorzu w latach 1939–1945*, Gdańsk 2005.

Materiał źródłowy nr 2

Od września 1939 r. na terenie całego Pomorza, zgodnie z zapowiedzią Alberta Forstera, rozpoczęła się germanizacja ludności polskiej. Jednym z elementów przymusowego zniemczenia ludności polskiej było wprowadzenie volkslisty (niemieckiej listy narodowościowej). Ostateczny termin złożenia wniosków o przyjęcie mieszkańca, wraz z całą rodziną, na listę miał upłynąć 31 marca 1942 r. Za odmowę podpisania karano całe rodziny osadzeniem w obozie, co potwierdzają dokumenty obozu koncentracyjnego Stutthof. Zygmunt Schmelter, chcąc chronić rodzinę – rodziców i żonę, których wcześniej usunięto z ich mieszkań i przydzielono do ciężkiej, wyczerpującej pracy oraz grożono im obozem koncentracyjnym, w 1942 r. podpisał III grupę volkslisty. Niemiecką listę narodowościową podpisali także członkowie rodziny żony Zygmunta, przez co dwóch jej braci zostało wcielonych do armii niemieckiej. Jednak jak większość osób, które na Pomorzu Gdańskim podpisało volkslistę i służyło w niemieckim wojsku, podjęli oni próby ucieczki z Wehrmachtu. Kazimierz Kaniecki, który walczył na froncie zachodnim, zbiegł na stronę angielską i walczył do końca wojny przeciwko Niemcom. Drugi, Franciszek Kaniecki, uciekł z Wehrmachtu, jeszcze będąc w Grudziądzu i ukrywał się już do końca wojny. Feliks Gruda – mąż Aleksandry z domu Schmelter, córki zamordowanego celnika z Gdyni, walcząc w Wehrmachcie zginął na froncie wschodnim.

Źródło: Drywa D., *Dzieje Pomorza Gdańskiego na przykładzie losów rodziny Zygmunta Schmeltera, więźnia KL Stutthof*, Muzeum Stutthof w Sztutowie, Zeszyt nr 6.

Materiał źródłowy nr 3

Polityka gospodarcza władz niemieckich była ściśle powiązana z germanizacją obszaru Pomorza i planami ostatecznego zintegrowania go z Rzeszą. Przeprowadzono konfiskatę mienia polskiego i żydowskiego. Rozpoczął się proces przejmowania zakładów przemysłowych, instytucji użyteczności publicznej: poczty, kolei, komunikacji, sklepów, restauracji oraz gospodarki leśnej. [...] Na ziemiach „wcielonych” do Rzeszy, a więc i na Pomorzu nastąpiła próba całkowitej likwidacji polskiego życia kulturalnego, społecznego i politycznego. Starano się usunąć wszelkie ślady polskości na tych terenach. Rozpoczęto walkę z językiem polskim wprowadzając różnego rodzaju zakazy posługiwania się nim w życiu publicznym. Zniesiono polską administrację państwową i kościelną. [...] W zamierzeniach Trzeciej Rzeszy ziemie zachodnie, w tym Pomorze, miały być poddane germanizacji. Założenia te kształtowały politykę przesiedleńczą. Pierwsze wysiedlenia nastąpiły w Gdyni jesienią 1939 r., kiedy kilka tysięcy mieszkańców musiało opuścić swoje miej-

sce zamieszkania. W następnych latach, szczególnie w ciągu 1940 r., wysiedlono z wielu miast pomorskich, m.in. z Bydgoszczy, Torunia, Grudziądza, Tczewa, Wejherowa, kilkadziesiąt tysięcy osób. Akcje wysiedlenia na Pomorzu zakończono w styczniu 1943 r. Według niepełnych danych objęto nimi ok. 170 000 osób.

Źródło: Chrzanowski B., Gąsiorowski A., Steyer K., *Polska podziemna na Pomorzu w latach 1939–1945*, Gdańsk 2005.

Materiał źródłowy nr 4

Pierwsze pomorskie organizacje konspiracyjne powstały jesienią 1939 r. Tworzone były głównie przez członków dywersji pozafrontowej i innych zespołów przygotowywanych do działalności podziemnej jeszcze przed wojną. W końcu października 1939 r. ukształtowało się kierownictwo „Grunwaldu”, organizacji, która swoim zasięgiem objęła Bydgoszcz, Chelmno, Chojnice, Grudziądz i Toruń. Pierwszą organizacją ogólnopolską, która działała na Pomorzu Gdańskim była, założona w pierwszych dniach października 1939 r., Komenda Obróńców Polski (KOP).

Źródło: D. Drywa, *TOW „Gryf Pomorski”*, Fundacja „Towarzystwo Projektów Edukacyjnych”, Poznań 2023, str. 6.

Materiał źródłowy nr 5

Na początku 1940 r. na Pomorzu zaczęto tworzyć również struktury Związku Walki Zbrojnej (ZWZ), których bazą stały się środowiska harcerskie. To właśnie instruktorzy z przedwojennej komendy Pomorskiej Chorągwi Harcerzy w Toruniu odgrywali na początku okupacji niemieckiej wiodącą rolę w tworzeniu konspiracji pomorskiej, a młodzież harcerska spontanicznie przystąpiła do odtwarzania struktur harcerskich. Prym wiodło tu środowisko harcerskie w Gdyni, gdzie jesienią 1939 r. trzynastoletni harcerz Andrzej Kosianowski zorganizował zawiązki drużyny „Czarna Trzynastka”. Po wysiedleniu Kosianowskiego do Generalnego Gubernatorstwa, na bazie „Czarnej Trzynastki”, z inicjatywy phm. Witolda Nickiego ps. „Morski Orzeł”, powstał Tajny Hufiec Harcerzy (THH). Początkowo THH składał się z luźnych zastępów i grup harcerskich opartych na systemie trójkowym. Ochotników przyjmowano od 16. roku życia, a swoim zasięgiem obejmował Gdynię, Orłowo, Oksywie i Wejherowo. [...] THH kontynuował tradycje harcerskie w nowych okupacyjnych warunkach, starając się zbierać broń oraz organizując sabotaż. Ogółem liczył on ok. 40–60 harcerzy i harcerek.

Źródło: D. Drywa, *TOW „Gryf Pomorski”*, Fundacja „Towarzystwo Projektów Edukacyjnych”, Poznań 2023, str. 6–7.

Materiał źródłowy nr 6

W 1942 r. Tajny Hufiec Harcerzy podporządkowany został Pomorskiej Chorągwi Szarych Szeregów, zorganizowanej przez byłego komendanta Hufca Harcerzy w Gdyni, Jana Benedykta Porożyńskiego. Po zakończeniu działań wojennych i ucieczce z niewoli w styczniu 1940 r. Porożyński nawiązał kontakt z Kwaterą Główną Szarych Szeregów w Warszawie. Po otrzymaniu zlecenia utworzenia Pomorskiej Chorągwi Szarych Szeregów jako Jan Śliwa-Porożyński wrócił na Pomorze, gdzie od maja 1940 r. rozpoczął organizowanie Hufców Szarych Szeregów, mianując komendantami, między innymi w Świeciu swojego brata Czesława Porożyńskiego, w Gdyni hm. Lucjana Cyłkowskiego, w Chojnicach phm. Bernarda Myśliwka, którego też mianował komendantem Pomorskiej Chorągwi Szarych Szeregów. W skład 1. Kompanii Morskiej Szarych Szeregów wszedł pluton utworzony z części członków Tajnego Hufca Harcerzy.

Źródło: D. Drywa, *TOW „Gryf Pomorski”*, Fundacja „Towarzystwo Projektów Edukacyjnych”, Poznań 2023, str. 7–8.

Materiał źródłowy nr 7

W wielu miastach powstawały lokalne organizacje, jak organizacja niepodległościowa „Strażnica” w Tczewie. W Gdyni działała organizacja kierowana przez emerytowanego bosmana Józefa Kuchnowskiego i chorążego

rezerwy lotnictwa Jana Semmerlinga. W latach 1939–1940 na Pomorzu działały trzy organizacje o nazwie „Rota”: „Rota” starogardzka, którą tworzyła grupa konspiracyjna byłych harcerzy ze Starogardu pod przewodnictwem Teodora Czecholińskiego, „Rota” tucholska, założona przez ucznia gimnazjalnego Jerzego Klacha oraz „Rota” grudziądzka pod kierownictwem Tadeusza Kaube.

Źródło: D. Drywa, *TOW „Gryf Pomorski”*, Fundacja „Towarzystwo Projektów Edukacyjnych”, Poznań 2023, str. 8.

Materiał źródłowy nr 8

Jeszcze przed wojną w Oddziale II Sztabu Głównego Wojska Polskiego (wywiad wojskowy) przygotowano się do akcji dywersyjnej w razie wybuchu wojny i okupacji kraju. Między innymi zamierzano powołać organizację konspiracyjną pod kryptonimem „Tajna Organizacja Wojskowa”. Taką Tajną Organizacją Wojskową utworzyli również Kaszubi, którzy przystąpili do zorganizowania czynnego oporu wobec okupanta. Już pod koniec 1939 r. w gospodarstwie Józefa Gierszewskiego w Czarlinie koło Steżycy, podczas spotkania Józefa Dambka z rolnikami z Czarlina Klemensem Bronkiem i Janem Gierszewskim oraz przedwojennym wójtem gminy Steżycza Huta Bronisławem Brunką powołano Tajną Organizację Wojskową „Gryf Kaszubski”. [...] Do organizacji wstępowały przedstawiciele całych kaszubskich rodzin oraz istniejące już lokalne grupy konspiracyjne. W 1940 r. w skład TOW „Gryf Kaszubski” weszła, działająca już od grudnia 1939 r. młodzieżowa organizacja „Iskra” z rejonu Brus i Czamowa pod dowództwem Alojzego Bruskiego.

W 1941 r. do TOW „Gryf Kaszubski” przyłączyła się, powstała na przełomie 1939 i 1940 r. organizacja „Młode Wici” z rejonu Gdyni. [...] 7 lipca 1941 r. w Czarnej Dąbrowie doszło do spotkania przedstawicieli „Gryfa Kaszubskiego” – Józefa Dambka, braci Leona i Józefa Kulasów i ks. Józefa Wryczy. Powstała wówczas Rada Naczelna, stanowiąca najwyższą władzę początkowo w TOW „Gryf Kaszubski” następnie w TOW „Gryf Pomorski”. Prawdopodobnie spotkanie to przygotowało grunt pod akcję scaleniową wszystkich organizacji działających na Kaszubach, co miało miejsce 15 czerwca 1942 r. Wówczas podczas spotkania w Rębienicy u Juliusza Koszałki, emerytowanego policjanta, Józef Dambek zaproponował zmianę nazwy z TOW „Gryf Kaszubski” na TOW „Gryf Pomorski”.

Źródło: D. Drywa, „TOW »Gryf Pomorski«”, Fundacja „Towarzystwo projektów Edukacyjnych”, Poznań 2023, str. 9–11.

Materiał źródłowy nr 9

Jako oddziały i grupy partyzanckie „Gryfa Pomorskiego” przyjmuje się tylko te, które dowodzone były przez: 1) braci: Leona Kulasa ps. „Zawisza”, Kazimierza Kulasa i Józefa Kulasa ps. „Powala”, 2) Bernarda Michałkę ps. „Batory”, 3) Czesława Depkę ps. „Gryf”, 4) Jana Żurawicza ps. „Rejtan”, „Żabka”, 5) Jana Bińczyka ps. „Zagłoba”, 6) Henryka Grabosza ps. „Gwiazda”, 7) Jana Sikorskiego ps. „Orlicz”, 8) Alfonsa Kwiczora ps. „Czarny”, „Jeremi”, 9) Alfreda Loopera ps. „Lew”, 10) Emila Cysewskiego ps. „Sokół”. Poza tym przejściowo (w okresie od połowy 1942 r. do wiosny 1943 r.) w ramach TOW „Gryf Pomorski” działał dość duży oddział partyzancki Jana Szalewskiego ps. „Soból”, ówczesnie komendanta „Gryfa” na powiat kościerski. Niekiedy wymienia się także grupę partyzancką Alojzego Grulkowskiego ps. „Hindenburg”. [...] W rozkazie nr 3 Komendy Powiatowej „Cis” z drugiej połowy 1943 r. zawarto np. dwa punkty odnoszące się do wywiadu i kontrwywiadu. Koncentrowano się zasadniczo na kontrwywiadzie, nazywając ogólnikowo tego typu działalność wywiadem. [...] Do zadań wywiadców należy: 1) obserwacja członków, 2) obserwacja wrogów organizacji i państwa, 3) obserwacja osób podejrzanych i elementów napływowych, 4) obserwacja działalności władz okupacyjnych, 5) odszukiwanie i obserwacja członków innych odłamów organizacyjnych rzekomo chcących powstać komunistów i demokratów, 6) odszukiwanie i ustalenie miejsca przechowywania ukrytej broni, 7) obserwacja ruchu partii

hitlerowskiej, zwłaszcza jej odłamów, 8) obserwacja pracowników dzisiejszej administracji i ewentualnie nawiązywanie znajomości, 9) ściąganie opinii w razie wątpliwości o kandydatach na członków. Należy natychmiast meldować o aresztowaniach, a szczególnie naszych członków.

Źródło: Gąsiorowski A., Steyer K., *Tajna Organizacja Wojskowa Gryf Pomorski*, Gdańsk 2010.

Materiał źródłowy nr 10

Niezwykle ważną rolę odgrywała łączność konspiracyjna. W każdej organizacji konspiracyjnej od sprawnie funkcjonującej sieci łączności zależało wiele niezwyklej wagi spraw. Istotne było nie tylko przekazywanie „w dół” rozkazów i „w górę” meldunków, ale także bezpieczeństwo organizacji. Wynikało to m.in. z tego, że łącznicy mieli wiedzę o niezwykle wrażliwych punktach organizacji konspiracyjnej. Znali nie tylko prawdziwe nazwiska i adresy osób oficjalnie meldowanych i legalnie pracujących, ale także lokalizację wielu partyzanckich schronów, znali również hasła i odzewy, lokale i tzw. skrzynki kontaktowe. [...] Nie tylko podczas okupacji, ale także po wojnie wiele dyskusji wywoływała sprawa utrzymania przez kierownictwo TOW „Gryf Pomorski” kontaktów zewnętrznych, szczególnie bezpośrednia łączność „Gryfa” z władzami polskimi w Londynie. Wiąże się z tym posiadanie przez „Gryf Pomorski” radiostacji. [...] Z powojennych przekazów wynika, że w posiadaniu członków „Gryfa Pomorskiego” prawdopodobnie było więcej radiostacji, z których jedna znajdowała się w Starogardzie. [...] Jedną z pierwszych organizacji, której powołanie miało na celu niesienie pomocy społecznej, była grupa, która przyjęła początkowo nazwę „Charitas”, a następnie „Pomoc Polakom”, „Zrzeszenie Polaków” i w końcu „Polska Żyje”. Założona została w połowie września 1939 roku w Wejherowie, na bazie działającej przed wojną kościelnej organizacji charytatywnej. [...] W czerwcu 1942 r. organizacja została włączona do TOW „Gryf Pomorski”. [...] Należy zaznaczyć, iż wszelka działalność o charakterze opieki społecznej miała niezwykle istotne znaczenie w sytuacji panującej na Pomorzu. Podaje się czasami, iż jej zasięg oraz zakres był nie mniejszy niż działalność wojskowa. [...] Z relacji Stefani Miotk ps. „Szprotka” wynika, że od 1942 r. z terenu powiatu morskiego wysłano dużo paczek do obozu w Potulicach. Następnie pomocą objęto również rodziny członków konspiracji więzionych w obozie Stutthof. Akcją pomocy społecznej objęto też rodziny pomordowanych, w większości wysiedlone ze swoich gospodarstw.

Źródło: Gąsiorowski A., Steyer K., *Tajna Organizacja Wojskowa Gryf Pomorski*, Gdańsk 2010.

Materiał źródłowy nr 11

W ramach Głównego Wydziału Organizacyjnego w TOW „GP” istniał oddział propagandy i informacji. [...] Głównym organem prasowym było pismo „Gryf Pomorski” wychodzące w latach 1942–1944. Początkowo ukazywało się jako rękopis, następnie wydawano je na powielaczu. [...] Wydawano również „Informator radiowy” zawierający wiadomości pochodzące z nasłuchu, odnoszące się do ogólnej sytuacji na świecie, bez informacji dotyczących Pomorza. Znane są cztery egzemplarze tego pisma z lat 1943–1944. [...] Inną gazetą wydawaną w ramach Tajnej Organizacji Wojskowej „Gryf Pomorski”, choć nie sygnowaną przez tę organizację, był „Głos Serca Polskiego”. [...] „Gryf Pomorski” kolportował również otrzymywane wydawnictwa innych organizacji, m.in.: „Polska Żyje” (organ KOP-u), „Biuletyn Informacyjny” (organ AK), „Strażnica Bałtyku” (pismo AK na Pomorzu), „Zachodnia Straż Rzeczypospolitej”, „Ziemia Zachodnie Rzeczypospolitej” (wydawane przez Delegaturę Rządu) i in.

Źródło: Gąsiorowski A., Steyer K., *Tajna Organizacja Wojskowa Gryf Pomorski*, Gdańsk 2010.

Materiał źródłowy nr 12

Władze niemieckie na terenie Pomorza zastosowały wyjątkowo ostre przepisy w sprawie nauczania, w odróżnieniu od innych dzielnic okupowanego kraju, gdzie kwestia ta nie była traktowana aż tak radykalnie. Dla szybszej germanizacji program szkolny zakładał wychowanie w duchu ideologii hitlerowskiej. Wysiedlanie ludności z terenów Pomorza w sporej części objęło również nauczycieli, część z nich zbiegła z ziemi pomorskiej przed terrorem okupanta. Na Pomorzu zatem istotnie brakowało nauczycieli, którzy mogliby podjąć tajne nauczanie. [...] najbezpieczniejszą formą tajnego nauczania na Pomorzu i najczęściej stosowaną było tzw. „nauczanie w rodzinie” [...] W Wejherowie organizacja „Polska Żyje” zapoczątkowała działalność tajnych kompletów już w lutym 1940 r. [...] Do nauki korzystano z księgozbioru Gertrudy Puzdrowskiej oraz ze zdobywanych przez nią podręczników. Można sądzić, że takie działania prowadzone były również później, kiedy „Polska Żyje” przystąpiła do TOW „GP”. W literaturze przedmiotu podaje się, iż w Wejherowie lekcje konspiracyjnego nauczania prowadził członek „Gryfa” Stefan Mościpan, wymieniany również jako członek organizacji „Polska Żyje”. [...] W Czersku w okresie 1940–1941 tajną działalność oświatową prowadził Jan Szalewski, późniejszy dowódca oddziału partyzanckiego TOW „GP”, PAP, AK.

Źródło: Gąsiorowski A., Steyer K., *Tajna Organizacja Wojskowa Gryf Pomorski*, Gdańsk 2010.

Materiał źródłowy nr 13

Jedną z pierwszych organizacji, której powołanie miało na celu niesienie pomocy społecznej, była grupa, która przyjęła początkowo nazwę „Charitas”, a następnie „Pomoc Polakom”, „Zrzeszenie Polaków” i w końcu „Polska Żyje”. Założona została w połowie września 1939 roku w Wejherowie, na bazie działającej przed wojną kościelnej organizacji charytatywnej. [...] W czerwcu 1942 r. organizacja została włączona do TOW „Gryf Pomorski”. [...] Należy zaznaczyć, iż wszelka działalność o charakterze opieki społecznej miała niezwykle istotne znaczenie w sytuacji panującej na Pomorzu. Podaje się czasami, iż jej zasięg oraz zakres był nie mniejszy niż działalność wojskowa. [...] Z relacji Stefani Miotk ps. „Szprotka” wynika, że od 1942 r. z terenu powiatu morskiego wysłano dużo paczek do obozu w Potulicach. Następnie pomocą objęto również rodziny członków konspiracji więzionych w obozie Stutthof. Akcją pomocy społecznej objęto też rodziny pomordowanych, w większości wysiedlone ze swoich gospodarstw.

Źródło: Gąsiorowski A., Steyer K., *Tajna Organizacja Wojskowa Gryf Pomorski*, Gdańsk 2010.

Materiał źródłowy nr 14

W czerwcu 1942 r. doszło do dwóch akcji wykojenia pociągów na trasie kolejowej pomiędzy Starogardem, a Czarną Wodą. [...] Pierwsza z tych akcji, przeprowadzona w nocy z 8 na 9 czerwca w rejonie leśniczówki Cis niedaleko Zblewa, znana jest jako zamach na pociąg wiozący Hitlera. Narosło wokół niej wiele mitów. Na uwagę zasługuje z pewnością informacja o tej akcji dywersyjnej jako zamachu na pociąg wiozący Hitlera niedaleko Czarnej Wody na Pomorzu, znajdująca się w dokumencie wywiadu brytyjskiego w okresie wojny. [...]

Szalewski wziął udział także w kolejnej akcji zorganizowanej przez Lesikowskiego, w której wyniku w nocy z 20 na 21 czerwca 1942 r. został wykojeny transport wojskowy. Miejsce tej dywersji wybrano niedaleko od poprzedniego w rejonie mijanki Kamienna Góra. Z powojennych relacji wynika, że grupa partyzantów „Gryfa” dowodzona przez Szalewskiego ostrzelała wykojeny pociąg wojskowy z broni maszynowej. Otworzono ogień do uciekających z wykojenego pociągu żołnierzy niemieckich. [...]

O tym jak ważne to były akcje, świadczyła nagroda wyznaczona przez dyrekcję okręgową kolei w Gdańsku: po pierwszej akcji było to 100 tys. marek, po drugiej 250 tys. marek.

Źródło: Gąsiorowski A., Steyer K., *Tajna Organizacja Wojskowa Gryf Pomorski*, Gdańsk 2010.

Materiał źródłowy nr 15

Broń zdobywano w różny sposób. Znajduje to potwierdzenie w przekazach z okresu okupacji, m.in. w raporcie o „Gryfie Pomorskim” sporządzonym w ramach Delegatury Rządu RP na Kraj, który przygotowywano dla władz polskich w Londynie w 1944 r. W części pt. Uzbrojenie i mundury pisano: „Po wstępnej akcji werbunkowej rozpoczęto gromadzić i przechowywać broń pozostałą po PW i WF (Przy-sposobienie Wojskowe i Wychowanie Fizyczne), po Strażach Granicznych i ukrytą w czasie cofania się wojsk w 1939 r. Poza tym wykupywano broń od Volksdeutschów, którzy mieli prawo jej nabywania. Pewną ilość broni zdobyto przy pojedynczych napadach na umundurowanych Niemców. Na zapas umundurowania składają się mundury polskie i mundury SS, SA oraz policji.

Źródło: Gąsiorowski A., Steyer K., *Tajna Organizacja Wojskowa Gryf Pomorski*, Gdańsk 2010.

Materiał źródłowy nr 16

Wielokrotnie już podkreślano brak lub niedostatek źródeł. Odnotować więc trzeba notatki sporządzone przez Franciszka Hebla, brata Pawła Hebla ps. „Zagłoba”, który nie tylko w świetle powojennych, ale także okupacyjnych przekazów ukazuje się jako jeden z najbardziej aktywnych i bojowych członków „Gryfa”, w notatkach ujęte są najważniejsze akcje bojowe Pawła Hebla i jego grupy. Warto przytoczyć ich fragmenty, chociaż nie wszystkie dane tam zawarte są ścisłe, tylko bowiem niektóre z tych wydarzeń można zweryfikować na podstawie innych źródeł i przekazów: „Milwino, kwiecień 43. Akcja na samochód mleczarki w sile 5 ludzi: Zagłoba, Tygrys, Stach, Lech, Zdrój. Zarekwirowano 20 kg sera, 40 kg masła dla partyzantów. Nowy Dwór, jesień 43. Wypad na urząd gminny. Zagłoba, Stach, Leszek, Zdrój – walka z policją i oddziałem przeciwlotniczym. Partyzant Zagłoba ranny. Reda, lipiec 43. Przy dworcu gestapowiec zastrzelony przez Zagłobę. Smażyno, maj 43. Wypad na urząd gminny w godzinach rannych – 3 partyzantów: Zagłoba, Zdrój, Leszek. Zabrano maszynę do pisania, karty żywnościowe, stemple, zniszczono akta i dokumenty (zatopiono w rzece Smażyno). Wygoda – leśniczy Szerf zastrzelony we wtorek przed Zielonymi Świątkami 43 przed obiadem, z fuzji. Zdobyto mundury lotnicze i SA. W akcji na posterunek przeciwlotniczy Bieszkowice zdobyto: 1 karabin, naboje, bagnet. Zagłoba i Leszek. [...] Dąbrówka Młyn, 20–21 VII 43 r. potyczka partyzantów z SA. Niemiecki osadnik Kolberg został zastrzelony i zabrano rewolwer i długie buty. Niemcy widząc, że w lasach na terenie Gowino – Ustarbowo znajdowały się większe oddziały partyzanckie, postanowili lasy oczyścić. Zorganizowali tyralierę długości 3 km. Partyzanci potrafili się częściowo wycofać, częściowo ukryć. Wrzesień 44. Uplanowano wypad do Kamienia – na 3 Ukraińców z policji niemieckiej. Potyczka z Ukraińcami na terenie Głazicy: dwóch Ukraińców rannych, jeden partyzant – Zagłoba ranny. Zagłoba i Leszek potrafili zbiec. Zagłoba ukrył się w stodole w omłoconym życie. Rewizja niemiecka w stodole nie dała rezultatu. Ciężko ranny Zagłoba w nocy przedostał się do Cząstkowa do Grzenkowiczów. Na skutek zdrady po dwóch tygodniach Niemcy zrobili wielką oblawę na zagrodę Grzenkowiczów. Zagłoba widząc, że jest okrążony, ucieka z łózka za szopę. Postanowił walczyć do ostatniego naboju, zabijając oficera policji, dwóch Niemców ciężko raniąc.

Źródło: Gąsiorowski A., Steyer K., *Tajna Organizacja Wojskowa Gryf Pomorski*, Gdańsk 2010.

SCENARIUSZ LEKCJI HISTORII DLA KLAS VII-VIII ORAZ SZKÓŁ PONADPODSTAWOWYCH

Temat lekcji:

Ruch oporu na Pomorzu w latach 1939-1945 na przykładzie Tajnej Organizacji Wojskowej „Gryf Pomorski”.

Czas przeznaczony na realizację zadania: 90 minut (dwie godziny lekcyjne).

Cele kształcenia- wymagania ogólne:

Uczeń:

- poznaje dzieje i osiągnięcia narodu polskiego, czego efektem będzie rozbudzenie lokalnego patriotyzmu,
- dostrzega ciągłość procesów historycznych,
- wyjaśnia związki przyczynowo-skutkowe analizowanych wydarzeń,
- rozpoznaje rodzaje źródła,
- integruje i analizuje informacje z różnych źródeł,
- przedstawia argumenty uzasadniające własne stanowisko.

Cel ogólny lekcji:

poznanie organizacji konspiracyjnych działających na Pomorzu w latach 1939–1945.

Kryteria sukcesu:

- Opowiem o życiu codziennym Polaków pod okupacją niemiecką na Pomorzu.
- Podam przykłady oporu wobec okupanta niemieckiego na Pomorzu.
- Opowiem o działalności TOW „Gryf Pomorski”.

Pytanie kluczowe:

Czy działalność TOW „Gryf Pomorski” była skutecznym ruchem oporu wobec okupanta niemieckiego?

Cele operacyjne nauczania i cele wychowania:

- 1) Podaje wydarzenia związane z datami:
 - 28 VI 1919 r. – traktat wersalski,
 - 01 IX 1939 r. – 08 V 1945 r. – II wojna światowa w Europie,
 - 02. IX 1939 r. – powstanie obozu koncentracyjnego KL Stutthof,
 - 07 IX 1939 r. – styczeń 1940 r. – masowe egzekucje Polaków,
 - 24 XII 1939 r. – powstanie TOW „Gryf Kaszubski”,
 - 15 VI 1942 r. – zmiana nazwy na TOW „Gryf Pomorski”,
 - maj 1943 r. – masowe aresztowania członków ruchu oporu na Pomorzu,
 - 21 III 1945 r. – zakończenie działalności TOW „Gryf Pomorski”;
- 2) Przedstawia tło historyczne wydarzeń:
 - Postanowienia traktatu wersalskiego 28 VI 1919 r.,
 - Wybuch II wojny światowej i obrona Pomorza,

- Obrona Poczty Polskiej w WMG,
 - Kapitulacja Gdyni 14 IX 1939 r.,
 - Kapitulacja Helu 2 X 1939 r.;
- 3) Charakteryzuje sytuację na Pomorzu przed wybuchem II wojny światowej;
 - 4) Wyjaśnia terminy: przedwojenna dywersja pozarfrontowa, germanizacja, gestapo, wysiedlenie, miejsca martyrologii, Szare Szeregi, THH w Gdyni, Komenda Obrońców Polski (KOP), TOW „Gryf Pomorski”, Armia Krajowa (AK), Związek Walki Zbrojnej (ZWZ), sabotaż, dywersja, obóz koncentracyjny Stutthof;
 - 5) Podaje ogólne założenia polityki III Rzeszy wobec narodu polskiego i niepolских mniejszości na Pomorzu;
 - 6) Podaje przykłady działań germanizacyjnych wobec Polaków na ziemiach wcielonych do III Rzeszy;
 - 7) Zna różnice w postępowaniu władz okupacyjnych wobec ludności polskiej, na terenach wcielonych do III Rzeszy i w Generalnej Guberni;
 - 8) Zna problemy Polaków na Pomorzu w czasie II wojny światowej;
 - 9) Podaje przykłady ruchu oporu wobec władz okupacyjnych na Pomorzu;
 - 10) Zna nazwy organizacji konspiracyjnych działających na Pomorzu w latach 1939–1945;
 - 11) Zna i odnajduje na mapie miejsca martyrologii narodu polskiego w czasie II wojny światowej na Pomorzu;
 - 12) Wymienia nazwiska założycieli TOW „Gryf Pomorski”;
 - 13) Wie, na czym polegała działalność TOW „Gryf Pomorski”;
 - 14) Zna najważniejsze postacie związane z ruchem oporu na Pomorzu:
 - ks. pplk Józef Wrycza ps. „Rawicz”,
 - Józef Dambek ps. „Lech”, „Jur”,
 - Józef Gierszewski ps. „Rys”,
 - Bolesław Formela ps. „Romiński”,
 - Augustyn Westphal ps. „Czapla”, „Dzwon”, „Echo”,
 - Bernard Myślinek ps. „Konrad”,
 - Lucjan Cylkowski ps. „Lucek”, „Papa Lutek”.

Metody i techniki nauczania:

Rozmowa nauczająca w wykorzystaniu filmu i prezentacji multimedialnej; analiza materiału źródłowego (porównawcza), dyskusja, mapa mentalna, metoda aktywizująca – edukacyjne stacje zadań.

Środki dydaktyczne:

- Teksty źródłowe, komputer z dostępem do Internetu, rzutnik multimedialny,
- Film: *TOW „Gryf Pomorski”*, reż. M. Szymanowicz, prod. P. Zarzycki,
- Prezentacja multimedialna przygotowana przez autorkę,
- Broszura edukacyjna: D. Drywa, *TOW „Gryf Pomorski”*, Fundacja „Towarzystwo Projektów Edukacyjnych”, Poznań 2023.

Formy pracy:

Indywidualna, grupowa, edukacyjne stacje zadań.

Tok lekcji:

I. FAZA WPROWADZAJĄCA:

1. Czynności organizacyjno-porządkowe. Przedstawienie uczniom założeń projektu przygotowanego przez Towarzystwo Projektów Edukacyjnych.
2. Rozpoczęcie pracy z prezentacją multimedialną. Podanie tematu i sformułowanie celów lekcji. Następnie przedstawienie kryteriów sukcesu oraz pytania kluczowego.
3. Nauczyciel prosi o przyjrzenie się mapie przedstawiającej granice Polski po odzyskaniu niepodległości w 1919 r. W ramach rekapitulacji wtórnej zadaje pytania w celu przypomnienia wiadomości dotyczących sytuacji Polski przed wybuchem II wojny światowej:
 - a) Jakie były postanowienia traktatu wersalskiego dotyczące Pomorza?
 - b) Dlaczego Pomorze było strategicznym terenem zarówno dla Niemców, jak i dla Polaków?
 - c) W jaki sposób i od kiedy przygotowywano się na Pomorzu do wybuchu wojny? (1933 r. dojście Hitlera do władzy, dywersja pozarfrontowa itd.)
4. W ramach zadania domowego uczniowie obejrzą film *TOW „Gryf Pomorski”* oraz zapoznają się z broszurą przygotowaną w ramach projektu.

II. FAZA GŁÓWNA:

5. Lekcja właściwa:
 - a) Przedstawienie polityki okupanta niemieckiego na Pomorzu w latach 1939–1945. Praca z prezentacją multimedialną. Elementy wykładu, rozmowa nauczająca.
 - b) Losowanie wśród uczniów przydziału do pięciu grup 5–7-osobowych.
 - c) Przygotowanie do pracy metodą edukacyjnych stacji zadań: prezentowanie poszczególnych stacji, rozdanie i omówienie instrukcji. W zależności od dostępnych ram czasowych oraz poziomu i zaangażowania uczniów w klasie nauczyciel decyduje, czy przeprowadzi dalszą część lekcji w formie stacji zadań, czy jako pracę w grupie (jedna stacja dla każdej z grup, a następnie prezentowanie wyników pracy). Nauczyciel informuje uczniów o możliwości samodzielnej analizy źródeł wykorzystanych w innych grupach.

Kilka wskazówek do pracy metodą edukacyjnych stacji zadań:

- Należy odpowiednio przygotować salę lekcyjną i we właściwy sposób ustawić stoliki. Jedna ławka to jedna stacja.
- Każde stanowisko musi być oznaczone kolejnym numerem, np. Stacja nr 1, Stacja nr 2 itd.
- Najlepiej na lekcji poprzedzającej pracę niniejszą metodą, poinformować uczniów, na czym ona polega i wyjaśnić ich ewentualne wątpliwości.
- Przy każdej stacji zostawić polecenie, instrukcję wykonania zadania.
- Należy dać każdej grupie kartę pracy do zapisywania na niej odpowiedzi.
- Uczniowie „odwiedzają” stacje w dowolnej kolejności.
- Uczniowie zmieniają stację po zgłoszeniu nauczycielowi wykonania zadania i stwierdzeniu przez niego poprawności pracy.
- Nauczyciel czuwa nad pracą uczniów, wspiera ich w pracy, w razie potrzeby służy pomocą i wyjaśnieniami.

Stacje zadań – instrukcje dla uczniów:

Stacja I: Polityka Niemiec wobec ludności Pomorza.

Przy wykorzystaniu broszury edukacyjnej: D. Drywa, *TOW „Gryf Pomorski”*, Fundacja „Towarzystwo Projektów Edukacyjnych”, Poznań 2023, str. 3–5 oraz na podstawie analizy materiałów źródłowych nr 1–3 zapiszcie działania prowadzone przez władze okupacyjne wobec ludności polskiej na Pomorzu. Wyniki pracy przedstawcie w formie mapy mentalnej.

Stacja II: Organizacje konspiracyjne na Pomorzu w latach 1939–1945.

Na podstawie analizy materiałów źródłowych nr 4–8 wypiszcie organizacje konspiracyjne działające na Pomorzu podczas II wojny światowej. Wyniki swojej pracy przedstawcie w formie mapy mentalnej.

Stacja III: Formy oporu na podstawie działalności TOW „Gryf Pomorski”.

Korzystając z broszury edukacyjnej: D. Drywa, *TOW „Gryf Pomorski”*, Fundacja „Towarzystwo Projektów Edukacyjnych”, Poznań 2023, str. 15–18 oraz na podstawie analizy materiałów źródłowych nr 9–13 wypiszcie formy oporu wobec okupanta. Wyniki pracy zapiszcie w formie mapy mentalnej.

Stacja IV: Akcje bojowe prowadzone przez TOW „Gryf Pomorski”.

Korzystając z broszury edukacyjnej: D. Drywa *TOW „Gryf Pomorski”*, Fundacja „Towarzystwo Projektów Edukacyjnych”, Poznań 2023, str. 19–20 oraz na podstawie materiałów źródłowych nr 14–16 podajcie przykłady akcji bojowych prowadzonych przez TOW „Gryf Pomorski”. Wyniki pracy możecie zapisać za pomocą mapy mentalnej.

Stacja V: Życie codzienne Polaków w czasie okupacji w latach 1939-1945.

Na podstawie analizy materiałów źródłowych nr 2 i nr 17–21 odpowiedzcie na pytanie: Czy mamy prawo oceniać Polaków, którzy podpisali volkslistę? Swoją odpowiedź uzasadnijcie w 3–4 zdaniach.

6. Członkowie poszczególnych grup wykonują swoje zadania, wykorzystując podane źródła. Liderzy grup prezentują wykonanie zadań przy poszczególnych stacjach.
7. Podsumowanie i ocena przez nauczyciela pracy wszystkich grup na lekcji.
8. Odpowiedź na pytanie kluczowe. Refleksje dotyczące pracy ze stacjami zadań.

III. FAZA KOŃCOWA:

9. Rekapitulacja pierwotna – test sprawdzający wiedzę.
10. Praca domowa dla chętnych (do wyboru):
 - Zapytaj najbliższych o historię rodzinną z czasów okupacji. Może znajdziesz ślady działalności konspiracyjnej w swojej rodzinie.
 - Poszukaj śladów walki z okupantem w swojej okolicy (np. pomnik). Przygotuj i przedstaw historię, której one dotyczą

Materiały źródłowe

Materiał źródłowy nr 1

Grupom operacyjnym, a także Selbstschutzwowi powierzono zadanie „politycznego oczyszczania gruntu”. Pierwsze aresztowania ludności polskiej nastąpiły na terytorium Wolnego Miasta Gdańska w nocy z 31 sierpnia na 1 września 1939 r. Przy pomocy oddziałów SS, SA i Policji Krajowej zaczęto zajmować polskie urzędy i instytucje. Zaatakowano Poczta Polską, której obrońcy około godziny 19.00 zmuszeni byli się poddać. W miesiąc później (5 października 1939 r.) wzięci do niewoli pocztowcy na mocy bezprawnego wyroku sądowego zostali zamordowani. [...] W Gdyni na podstawie list proskrypcyjnych oddziały SS-Wachsturmbann Eimann, oddziały wojskowe, gestapo i policja ochronna aresztowały kilka tysięcy ludzi. Nielicznych zwolniono, pozostałych przetrzymywano w obozach zbiorczych lub skierowano do Stutthofu. Część więźniów wywieziono do Piaśnicy i tam rozstrzelano. Miejsce to stało się terenem pierwszych masowych egzekucji w Polsce.

Źródło: Chrzanowski B, Gąsiorowski A, Steyer K, *Polska podziemna na Pomorzu w latach 1939–1945*, Gdańsk 2005.

Materiał źródłowy nr 2

Od września 1939 r. na terenie całego Pomorza, zgodnie z zapowiedzią Alberta Forstera, rozpoczęła się germanizacja ludności polskiej. Jednym z elementów przymusowego zniemczenia ludności polskiej było wprowadzenie volkslisty (niemieckiej listy narodowościowej). Ostateczny termin złożenia wniosków o przyjęcie mieszkańca, wraz z całą rodziną, na listę miał upłynąć 31 marca 1942 r. Za odmowę podpisania karano całe rodziny osadzeniem w obozie, co potwierdzają dokumenty obozu koncentracyjnego Stutthof. Zygmunt Schmelter, chcąc chronić rodzinę – rodziców i żonę, których wcześniej usunięto z ich mieszkań i przydzielono do ciężkiej, wyczerpującej pracy oraz grożono im obozem koncentracyjnym, w 1942 r. podpisał III grupę volkslisty. Niemiecką listę narodowościową podpisali także członkowie rodziny żony Zygmunta, przez co dwóch jej braci zostało wcielonych do armii niemieckiej. Jednak jak większość osób, które na Pomorzu Gdańskim podpisało volkslistę i służyło w niemieckim wojsku, podjęli oni próby ucieczki z Wehrmachtu. Kazimierz Kaniecki, który walczył na froncie zachodnim, zbiegł na stronę angielską i walczył do końca wojny przeciwko Niemcom. Drugi, Franciszek Kaniecki, uciekł z Wehrmachtu, jeszcze będąc w Grudziądzu i ukrywał się już do końca wojny. Feliks Gruda – mąż Aleksandry z domu Schmelter, córki zamordowanego celnika z Gdyni, walcząc w Wehrmachcie zginął na froncie wschodnim.

Źródło: Drywa D., *Dzieje Pomorza Gdańskiego na przykładzie losów rodziny Zygmunta Schmeltera, więźnia KL Stutthof*, Muzeum Stutthof w Sztutowie, Zeszyt nr 6.

Materiał źródłowy nr 3

Polityka gospodarcza władz niemieckich była ściśle powiązana z germanizacją obszaru Pomorza i planami ostatecznego zintegrowania go z Rzeszą. Przeprowadzono konfiskatę mienia polskiego i żydowskiego. Rozpoczął się proces przejmowania zakładów przemysłowych, instytucji użyteczności publicznej: poczty, kolei, komunikacji, sklepów, restauracji oraz gospodarki leśnej. [...] Na ziemiach „wcielonych” do Rzeszy, a więc i na Pomorzu nastąpiła próba całkowitej likwidacji polskiego życia kulturalnego, społecznego i politycznego. Starano się usunąć wszelkie ślady polskości na tych terenach. Rozpoczęto walkę z językiem polskim wprowadzając różnego rodzaju zakazy posługiwania się nim w życiu publicznym. Zniesiono polską administrację państwową i kościelną. [...] W zamierze-

niach Trzeciej Rzeszy ziemie zachodnie, w tym Pomorze, miały być poddane germanizacji. Założenia te kształtowały politykę przesiedleńczą. Pierwsze wysiedlenia nastąpiły w Gdyni jesienią 1939 r., kiedy kilka tysięcy mieszkańców musiało opuścić swoje miejsce zamieszkania. W następnych latach, szczególnie w ciągu 1940 r., wysiedlono z wielu miast pomorskich, m.in. z Bydgoszczy, Torunia, Grudziądza, Tczewa, Wejherowa, kilkadziesiąt tysięcy osób. Akcje wysiedleńcze na Pomorzu zakończono w styczniu 1943 r. Według niepełnych danych objęto nimi ok. 170 000 osób.

Źródło: Chrzanowski B., Gąsiorowski A., Steyer K. *Polska podziemna na Pomorzu w latach 1939–1945*, Gdańsk 2005.

Materiał źródłowy nr 4

Pierwsze pomorskie organizacje konspiracyjne powstały jesienią 1939 r. Tworzone były głównie przez członków dywersji pozafrontowej i innych zespołów przygotowywanych do działalności podziemnej jeszcze przed wojną. W końcu października 1939 r. ukształtowało się kierownictwo „Grunwaldu”, organizacji, która swoim zasięgiem objęła Bydgoszcz, Chełmno, Chojnice, Grudziądz i Toruń. Pierwszą organizacją ogólnopolską, która działała na Pomorzu Gdańskim była, założona w pierwszych dniach października 1939 r., Komenda Obrońców Polski (KOP).

Źródło: D. Drywa, *TOW „Gryf Pomorski”*, Fundacja „Towarzystwo Projektów Edukacyjnych”, Poznań 2023, str. 6.

Materiał źródłowy nr 5

Na początku 1940 r. na Pomorzu zaczęto tworzyć również struktury Związku Walki Zbrojnej (ZWZ), których bazą stały się środowiska harcerskie. To właśnie instruktorzy z przedwojennej komendy Pomorskiej Chorągwi Harcerzy w Toruniu odgrywali na początku okupacji niemieckiej wiodącą rolę w tworzeniu konspiracji pomorskiej, a młodzież harcerska spontanicznie przystąpiła do odtwarzania struktur harcerskich. Prym wiodło tu środowisko harcerskie w Gdyni, gdzie jesienią 1939 r. trzynastoletni harcerz Andrzej Kosianowski zorganizował zawiązki drużyny „Czarna Trzynastka”. Po wysiedleniu Kosianowskiego do Generalnego Gubernatorstwa, na bazie „Czarnej Trzynastki”, z inicjatywy phm. Witolda Nickiego ps. „Morski Orzeł”, powstał Tajny Hufiec Harcerzy (THH). Początkowo THH składał się z luźnych zastępów i grup harcerskich opartych na systemie trójkowym. Ochotników przyjmowano od 16. roku życia, a swoim zasięgiem obejmował Gdynię, Orłowo, Oksywie i Wejherowo. [...] THH kontynuował tradycje harcerskie w nowych okupacyjnych warunkach, starając się zbierać broń oraz organizując sabotaż. Ogółem liczył on ok. 40–60 harcerzy i harcerek.

Źródło: D. Drywa, *TOW „Gryf Pomorski”*, Fundacja „Towarzystwo Projektów Edukacyjnych”, Poznań 2023, str. 6–7.

Materiał źródłowy nr 6

W 1942 r. Tajny Hufiec Harcerzy podporządkowany został Pomorskiej Chorągwi Szarych Szeregów, zorganizowanej przez byłego komendanta Hufca Harcerzy w Gdyni, Jana Benedykta Porożyńskiego. Po zakończeniu działań wojennych i ucieczce z niewoli w styczniu 1940 r. Porożyński nawiązał kontakt z Kwaterą Główną Szarych Szeregów w Warszawie. Po otrzymaniu zlecenia utworzenia Pomorskiej Chorągwi Szarych Szeregów jako Jan Śliwa-Porożyński wrócił na Pomorze, gdzie od maja 1940 r. rozpoczął organizowanie Hufców Szarych Szeregów, mianując komendantami, między innymi w Świeciu swojego brata Czesława Porożyńskiego, w Gdyni hm. Lucjana Cylkowskiego, w Chojnicach phm. Bernarda Myśliwka, którego też mianował komendantem Pomorskiej Chorągwi Szarych

Szeregów. W skład 1. Kompanii Morskiej Szarych Szeregów wszedł pluton utworzony z części członków Tajnego Hufca Harcerzy.

Źródło: D. Drywa, *TOW „Gryf Pomorski”*, Fundacja „Towarzystwo Projektów Edukacyjnych”, Poznań 2023, str. 7–8.

Materiał źródłowy nr 7

W wielu miastach powstawały lokalne organizacje, jak organizacja niepodległościowa „Strażnica” w Tczewie. W Gdyni działała organizacja kierowana przez emerytowanego bosmana Józefa Kuchnowskiego i chorążego rezerwy lotnictwa Jana Semmerlinga. W latach 1939–1940 na Pomorzu działały trzy organizacje o nazwie „Rota”: „Rota” starogardzka, którą tworzyła grupa konspiracyjna byłych harcerzy ze Starogardu pod przewodnictwem Teodora Czecholińskiego, „Rota” tucholska, założona przez ucznia gimnazjalnego Jerzego Klacha oraz „Rota” grudziądzka pod kierownictwem Tadeusza Kaube.

Źródło: D. Drywa, *TOW „Gryf Pomorski”*, Fundacja „Towarzystwo Projektów Edukacyjnych”, Poznań 2023, str. 8.

Materiał źródłowy nr 8

Jeszcze przed wojną w Oddziale II Sztabu Głównego Wojska Polskiego (wywiad wojskowy) przygotowywano się do akcji dywersyjnej w razie wybuchu wojny i okupacji kraju. Między innymi zamierzano powołać organizację konspiracyjną pod kryptonimem „Tajna Organizacja Wojskowa”. Taką Tajną Organizację Wojskową utworzyli również Kaszubi, którzy przystąpili do zorganizowania czynnego oporu wobec okupanta. Już pod koniec 1939 r. w gospodarstwie Józefa Gierszewskiego w Czarlinie koło Steżycy, podczas spotkania Józefa Dambka z rolnikami z Czarlina Klemensem Bronkiem i Janem Gierszewskim oraz przedwojennym wójtem gminy Steżycza Huta Bronisławem Brunką powołano Tajną Organizację Wojskową „Gryf Kaszubski”. [...] Do organizacji wstępowali przedstawiciele całych kaszubskich rodzin oraz istniejące już lokalne grupy konspiracyjne. W 1940 r. w skład TOW „Gryf Kaszubski” weszła, działająca już od grudnia 1939 r. młodzieżowa organizacja „Iskra” z rejonu Brus i Czarnowa pod dowództwem Alojzego Bruskiego.

W 1941 r. do TOW „Gryf Kaszubski” przyłączyła się, powstała na przełomie 1939 i 1940 r. organizacja „Młode Wici” z rejonu Gdyni. [...] 7 lipca 1941 r. w Czarnej Dąbrowie doszło do spotkania przedstawicieli „Gryfa Kaszubskiego” – Józefa Dambka, braci Leona i Józefa Kulasów i ks. Józefa Wryczy. Powstała wówczas Rada Naczelna, stanowiąca najwyższą władzę początkowo w TOW „Gryf Kaszubski” następnie w TOW „Gryf Pomorski”. Prawdopodobnie spotkanie to przygotowało grunt pod akcję scaleniową wszystkich organizacji działających na Kaszubach, co miało miejsce 15 czerwca 1942 r. Wówczas podczas spotkania w Rębienicy u Juliusza Koszałki, emerytowanego policjanta, Józef Dambek zaproponował zmianę nazwy z TOW „Gryf Kaszubski” na TOW „Gryf Pomorski”.

Źródło: D. Drywa, *TOW „Gryf Pomorski”*, Fundacja „Towarzystwo projektów Edukacyjnych”, Poznań 2023, str. 9–11.

Materiał źródłowy nr 9

Jako oddziały i grupy partyzanckie „Gryfa Pomorskiego” przyjmuje się tylko te, które dowodzone były przez: 1) braci: Leona Kulasa ps. „Zawisza”, Kazimierza Kulasa i Józefa Kulasa ps. „Powała”, 2) Bernarda Michalkę ps. „Batory”, 3) Czesława Depkę ps. „Gryf”, 4) Jana Żurawicza ps. „Rejtan”, „Żabka”, 5) Jana Bińczyka ps. „Zagłoba”, 6) Henryka Grabosza ps. „Gwiazda”, 7) Jana Sikorskiego ps. „Orlicz”, 8) Alfonsa Kwiczora ps. „Czarny”, „Jeremi”, 9) Alfreda Loopera ps. „Lew”, 10) Emila Cysewskiego ps. „Sokół”. Poza tym przejściowo (w okresie od połowy 1942 r. do wiosny 1943 r.) w ramach TOW

„Grzyf Pomorski” działał dość duży oddział partyzancki Jana Szalewskiego ps. „Soból”, ówczesny komendant „Gryfa” na powiat kościerski. Niekiedy wymienia się także grupę partyzancką Alojzego Grulkowskiego ps. „Hindenburg”. [...] W rozkazie nr 3 Komendy Powiatowej „Cis” z drugiej połowy 1943 r. zawarto np. dwa punkty odnoszące się do wywiadu i kontrwywiadu. Koncentrowano się zasadniczo na kontrwywiadzie, nazywając ogólnikowo tego typu działalność wywiadem. [...] Do zadań wywiadowców należy: 1) obserwacja członków, 2) obserwacja wrogów organizacji i państwa, 3) obserwacja osób podejrzanych i elementów napływowych, 4) obserwacja działalności władz okupacyjnych, 5) odszukiwanie i obserwacja członków innych odłamów organizacyjnych rzekomo chcących powstać komunistów i demokratów, 6) odszukiwanie i ustalenie miejsca przechowywania ukrytej broni, 7) obserwacji ruchu partii hitlerowskiej, zwłaszcza jej odłamów, 8) obserwacja pracowników dzisiejszej administracji i ewentualnie nawiązywanie znajomości, 9) ściąganie opinii w razie wątpliwości o kandydatach na członków. Należy natychmiast meldować o aresztowaniach, a szczególnie naszych członków.

Źródło: Gąsiorowski A., Steyer K., *Tajna Organizacja Wojskowa Gryf Pomorski*, Gdańsk 2010.

Materiał źródłowy nr 10

Niezwykle ważną rolę odgrywała łączność konspiracyjna. W każdej organizacji konspiracyjnej od sprawnie funkcjonującej sieci łączności zależało wiele niezwyklej wagi spraw. Istotne było nie tylko przekazywanie „w dół” rozkazów i „w górę” meldunków, ale także bezpieczeństwo organizacji. Wynikało to m.in. z tego, że łącznicy mieli wiedzę o niezwykle wrażliwych punktach organizacji konspiracyjnej. Zнали nie tylko prawdziwe nazwiska i adresy osób oficjalnie meldowanych i legalnie pracujących, ale także lokalizację wielu partyzanckich schronów, znali również hasła i odzewy, lokale i tzw. skrzynki kontaktowe. [...] Nie tylko podczas okupacji, ale także po wojnie wiele dyskusji wywoływała sprawa utrzymania przez kierownictwo TOW „Grzyf Pomorski” kontaktów zewnętrznych, szczególnie bezpośrednia łączność „Gryfa” z władzami polskimi w Londynie. Wiąże się z tym posiadanie przez „Grzyf Pomorski” radiostacji. [...] Z powojennych przekazów wynika, że w posiadaniu członków „Gryfa Pomorskiego „prawdopodobnie było więcej radiostacji, z których jedna znajdowała się w Starogardzie. [...] Jedną z pierwszych organizacji, której powołanie miało na celu niesienie pomocy społecznej, była grupa, która przyjęła początkowo nazwę „Charitas”, a następnie „Pomoc Polakom”, „Zrzeszenie Polaków” i w końcu „Polska Żyje”. Założona została w połowie września 1939 roku w Wejherowie, na bazie działającej przed wojną kościelnej organizacji charytatywnej. [...] W czerwcu 1942 r. organizacja została włączona do TOW „Grzyf Pomorski”. [...] Należy zaznaczyć, iż wszelka działalność o charakterze opieki społecznej miała niezwykle istotne znaczenie w sytuacji panującej na Pomorzu. Podaje się czasami, iż jej zasięg oraz zakres był nie mniejszy niż działalność wojskowa. [...] Z relacji Stefani Miotk ps. „Szprotka” wynika, że od 1942 r. z terenu powiatu morskiego wysłano dużo paczek do obozu w Potulicach. Następnie pomocą objęto również rodziny członków konspiracji więzionych w obozie Stutthof. Akcją pomocy społecznej objęto też rodziny pomordowanych, w większości wysiedlone ze swoich gospodarstw.

Źródło: Gąsiorowski A., Steyer K., *Tajna Organizacja Wojskowa Gryf Pomorski*, Gdańsk 2010.

Materiał źródłowy nr 11

W ramach Głównego Wydziału Organizacyjnego w TOW „GP” istniał oddział propagandy i informacji. [...] Głównym organem prasowym było pismo „Grzyf Pomorski” wychodzące w latach

1942–1944. Początkowo ukazywało się jako rękopis, następnie wydawano je na powielaczach. [...] Wydawano również „Informator radiowy” zawierający wiadomości pochodzące z nasłuchu, odnoszące się do ogólnej sytuacji na świecie, bez informacji dotyczących Pomorza. Znałe są cztery egzemplarze tego pisma z lat 1943–1944. [...] Inną gazetą wydawaną w ramach Tajnej Organizacji Wojskowej „Grzyf Pomorski”, choć nie sygnowaną przez tę organizację, był „Głos Serca Polskiego”. [...] „Grzyf Pomorski” kolportował również otrzymywane wydawnictwa innych organizacji, m.in.: „Polska Żyje” (organ KOP-u), „Biuletyn Informacyjny” (organ AK), „Strażnica Bałtyku” (pismo AK na Pomorzu), „Zachodnia Straż Rzeczypospolitej”, „Ziemia Zachodnie Rzeczypospolitej” (wydawane przez Delegaturę Rządu) i in.

Źródło: Gąsiorowski A., Steyer K., *Tajna Organizacja Wojskowa Gryf Pomorski*, Gdańsk 2010.

Materiał źródłowy nr 12

Władze niemieckie na terenie Pomorza zastosowały wyjątkowo ostre przepisy w sprawie nauczania, w odróżnieniu od innych dzielnic okupowanego kraju, gdzie kwestia ta nie była traktowana aż tak radykalnie. Dla szybszej germanizacji program szkolny zakładał wychowanie w duchu ideologii hitlerowskiej. Wsiedlanie ludności z terenów Pomorza w sporej części objęło również nauczycieli, część z nich zbiegła z ziemi pomorskiej przed terrorem okupanta. Na Pomorzu zatem istotnie brakowało nauczycieli, którzy mogliby podjąć tajne nauczanie. [...] najbezpieczniejszą formą tajnego nauczania na Pomorzu i najczęściej stosowaną było tzw. „nauczanie w rodzinie” [...] W Wejherowie organizacja „Polska Żyje” zapoczątkowała działalność tajnych kompletów już w lutym 1940 r. [...] Do nauki korzystano z księgozbioru Gertrudy Puzdrowskiej oraz ze zdobywanych przez nią podręczników. Można sądzić, że takie działania prowadzone były również później, kiedy „Polska Żyje” przystąpiła do TOW „GP”. W literaturze przedmiotu podaje się, iż w Wejherowie lekcje konspiracyjnego nauczania prowadził członek „Gryfa” Stefan Mościpan, wymieniany również jako członek organizacji „Polska Żyje”. [...] W Czersku w okresie 1940–1941 tajną działalność oświatową prowadził Jan Szalewski, późniejszy dowódca oddziału partyzanckiego TOW „GP”, PAP, AK.

Źródło: Gąsiorowski A., Steyer K., *Tajna Organizacja Wojskowa Gryf Pomorski*, Gdańsk 2010.

Materiał źródłowy nr 13

Jedną z pierwszych organizacji, której powołanie miało na celu niesienie pomocy społecznej, była grupa, która przyjęła początkowo nazwę „Charitas”, a następnie „Pomoc Polakom”, „Zrzeszenie Polaków” i w końcu „Polska Żyje”. Założona została w połowie września 1939 roku w Wejherowie, na bazie działającej przed wojną kościelnej organizacji charytatywnej. [...] W czerwcu 1942 r. organizacja została włączona do TOW „Grzyf Pomorski”. [...] Należy zaznaczyć, iż wszelka działalność o charakterze opieki społecznej miała niezwykle istotne znaczenie w sytuacji panującej na Pomorzu. Podaje się czasami, iż jej zasięg oraz zakres był nie mniejszy niż działalność wojskowa. [...] Z relacji Stefani Miotk ps. „Szprotka” wynika, że od 1942 r. z terenu powiatu morskiego wysłano dużo paczek do obozu w Potulicach. Następnie pomocą objęto również rodziny członków konspiracji więzionych w obozie Stutthof. Akcją pomocy społecznej objęto też rodziny pomordowanych, w większości wysiedlone ze swoich gospodarstw.

Źródło: Gąsiorowski A., Steyer K., *Tajna Organizacja Wojskowa Gryf Pomorski*, Gdańsk 2010.

Materiał źródłowy nr 14

W czerwcu 1942 r. doszło do dwóch akcji wykolejenia pociągów na trasie kolejowej pomiędzy Starogardem, a Czarna Woda. [...] Pierwsza z tych akcji, przeprowadzona w nocy z 8 na 9 czerwca r. w rejonie leśniczówki Cis niedaleko Zblewa, znana jest jako zamach na pociąg wiozący Hitlera. Narosło wokół niej wiele mitów. Na uwagę zasługuje z pewnością informacja o tej akcji dywersyjnej jako zamachu na pociąg wiozący Hitlera niedaleko Czarnej Wody na Pomorzu, znajdująca się w dokumencie wywiadu brytyjskiego w okresie wojny. [...]

Szalewski wziął udział także w kolejnej akcji zorganizowanej przez Lesikowskiego, w której wyniku w nocy z 20 na 21 czerwca 1942 r. został wykolejony transport wojskowy. Miejsce tej dywersji wybrano niedaleko od poprzedniego w rejonie mijanki Kamienna Góra. Z powojennych relacji wynika, że grupa partyzantów „Gryfa” dowodzona przez Szalewskiego ostrzelała wykolejony pociąg wojskowy z broni maszynowej. Otworzono ogień do uciekających z wykolejonego pociągu żołnierzy niemieckich. [...] O tym jak ważne to były akcje, świadczyła nagroda wyznaczona przez dyrekcję okręgową kolei w Gdańsku: po pierwszej akcji było to 100 tys. marek, po drugiej 250 tys. marek.

Źródło: Gąsiorowski A., Steyer K., *Tajna Organizacja Wojskowa Gryf Pomorski*, Gdańsk 2010.

Materiał źródłowy nr 15

Broń zdobywano w różny sposób. Znajduje to potwierdzenie w przekazach z okresu okupacji, m.in. w raporcie o „Gryfie Pomorskim” sporządzonym w ramach Delegatury Rządu RP na Kraj, który przygotowywano dla władz polskich w Londynie w 1944 r. W części pt. Uzbrojenie i mundury pisano: „Po wstępnej akcji werbunkowej rozpoczęto gromadzić i przechowywać broń pozostałą po PW i WF (Przysposobienie Wojskowe i Wychowanie Fizyczne), po Strażach Granicznych i ukrytą w czasie cofania się wojsk w 1939 r. Poza tym wykupywano broń od Volksdeutschów, którzy mieli prawo jej nabywania. Pewną ilość broni zdobyto przy pojedynczych napadach na umundurowanych Niemców. Na zapas umundurowania składają się mundury polskie i mundury SS, SA oraz policji.

Źródło: Gąsiorowski A., Steyer K., *Tajna Organizacja Wojskowa Gryf Pomorski*, Gdańsk 2010.

Materiał źródłowy nr 16

Wielokrotnie już podkreślano brak lub niedostatek źródeł. Odnotować więc trzeba notatki sporządzone przez Franciszka Hebla, brata Pawła Hebla ps. „Zagłoba”, który nie tylko w świetle powojennych, ale także okupacyjnych przekazów ukazuje się jako jeden z najbardziej aktywnych i bojowych członków „Gryfa”, w notatkach ujęte są najważniejsze akcje bojowe Pawła Hebla i jego grupy. Warto przytoczyć ich fragmenty, chociaż nie wszystkie dane tam zawarte są ścisłe, tylko bowiem niektóre z tych wydarzeń można zweryfikować na podstawie innych źródeł i przekazów: „Milwino, kwiecień 43. Akcja na samochód mleczarki w sile 5 ludzi: Zagłoba, Tygrys, Stach, Lech, Zdrój. Zarekwirowano 20 kg sera, 40 kg masła dla partyzantów. Nowy Dwór, jesień 43. Wypad na urząd gminny. Zagłoba, Stach, Leszek, Zdrój – walka z policją i oddziałem przeciwlotniczym. Partyzant Zagłoba ranny. Reda, lipiec 43. Przy dworcu gestapowiec zastrzelony przez Zagłobę. Smażyno, maj 43. Wypad na urząd gminny w godzinach rannych – 3 partyzantów: Zagłoba, Zdrój, Leszek. Zabrano maszynę do pisania, karty żywnościowe, stemple, zniszczono akta i dokumenty (zatopiono w rzece Smażyno). Wygoda – leśniczy Szerf zastrzelony we wtorek przed Zielonymi Świątkami 43 przed obiadem, z fuzji. Zdobyto mundury lotnicze i SA. W akcji na posterunek przeciwlotniczy

Bieszkowice zdobyto: 1 karabin, naboje, bagnet. Zagłoba i Leszek. [...] Dąbrówka Młyn, 20–21 VII 43 r. potyczka partyzantów z SA. Niemiecki osadnik Kolberg został zastrzelony i zabrano rewolwer i długie buty. Niemcy widząc, że w lasach na terenie Gowino – Ustarbowo znajdowały się większe oddziały partyzanckie, postanowili lasy oczyścić. Zorganizowali tyralierę długości 3 km. Partyzanci potrafili się częściowo wycofać, częściowo ukryć. Wrzesień 44. Uplanowano wypad do Kamienia – na 3 Ukraińców z policji niemieckiej. Potyczka z Ukraińcami na terenie Glazicy: dwóch Ukraińców rannych, jeden partyzant – Zagłoba ranny. Zagłoba i Leszek potrafili zbiec. Zagłoba ukrył się w stodole w omłocnym życie. Rewizja niemiecka w stodole nie dała rezultatu. Ciężko ranny Zagłoba w nocy przedostał się do Cząstkowa do Grzenkowiczów. Na skutek zdrady po dwóch tygodniach Niemcy zrobili wielką obławę na zagrodę Grzenkowiczów. Zagłoba widząc, że jest okrążony, ucieka z łóżka za szopę. Postanowił walczyć do ostatniego naboju, zabijając oficera policji, dwóch Niemców ciężko raniąc.

Źródło: Gąsiorowski A., Steyer K., *Tajna Organizacja Wojskowa Gryf Pomorski*, Gdańsk 2010.

Materiał źródłowy nr 17

Niemiecka lista narodowościowa, jako celowa polityka okupanta, była jednym z elementów wypracowywania społeczeństwa polskiego na ziemiach wcielonych do III Rzeszy, gdyż wpis na nią dla „osób nadających się do zniemczenia” był przymusowy. Wynikało to z rozporządzenia wydanego 10 II 1942 r. przez Reichsführera SS i Komisarza Rzeszy dla Umocnienia Niemczyzny, Heinricha Himmlera, które uznawało ludność zamieszkujejącą ziemie wcielone za ludność niemiecką. Jednocześnie Albert Forster, chcąc zakończyć prace nad wyselekcjonowaniem ludności Okręgu Gdańsk – Prusy Zachodnie, którą na podstawie pochodzenia czy też osobistego nastawienia do Niemczyzny można by uznać za ludność niemiecką, zapoczątkował przymusową i przyspieszoną akcję wpisywania miejscowej ludności na niemiecką listę narodowościową. 31 III 1942 r. upływał termin złożenia wniosków o przyjęcie mieszkańca wraz z całą rodziną na listę. Nazwiska osób uchylających się od tego obowiązku, głównie mężczyzn w wieku poborowym, miały być podane do wiadomości miejscowych oddziałów gestapo. Konsekwencją wpisania się na niemiecką listę narodowościową był pobór do Wehrmachtu. Odmowa służby wojskowej, przybierająca różne formy – od uchylania się od podpisania niemieckiej listy narodowościowej, przechodzenia na froncie do oddziałów przeciwnika, dezertowania podczas urlopu, jak również prowadzenia akcji agitacyjnej w swoich jednostkach przez Polaków służących w Wehrmachcie, stała się powodem aresztowania rodzin osób uchylających się służby w Wehrmachcie, jak również ich samych i osadzania ich między innymi w obozie koncentracyjnym Stutthof.

Źródło: D. Drywa, *Pomorzanie w Wehrmachcie, Materiały z sesji*, str. 67–68.

Materiał źródłowy nr 18

Wkrótce jednak szanse na konspirowanie bardzo się zmniejszyły. 22 lutego 1942 r. Albert Forster, gauleiter Okręgu Rzeszy Gdańsk – Prusy Zachodnie wydał okólnik, w którym wezwał Polaków do wpisywania się na folkslistę jako tzw. Eingedeutschte (dosł. zniemczeni), bo w przeciwnym razie zostaną uznani za „najgorszych wrogów państwa niemieckiego”. Groźba ta przypominała mieszkańcom Pomorza tragiczne przeżycia z początku wojny (m.in. ludobójstwo w Szpęgawsku i Piaśnicy) i skłoniła wielu z nich – w tym żołnierzy polskiej konspiracji – do złożenia deklaracji. W licznych przypadkach pociągnęło to za sobą przymusową służbę w Wehrmachcie. W kwietniu 1942 r. kie-

rownictwo Jaszczurki zdecydowało o zorganizowaniu działań dywersyjnych wśród Polaków powołanych do niemieckiego wojska. Celem było spowodowanie masowych dezercji Polaków do armii alianckich przy każdej nadarzającej się ku temu okazji. Obowiązywało hasło: „Bronią niewolnika jest zdrada”. W ramach tych działań Wyczyński, zaciągnięty jesienią 1942 r. do grenadierów, działał na terenie Niemiec, gdzie założył grupę jaszczurkowców. Jemu i wielu innym udało się przeżyć wojnę, ale niektórzy zginęli.

Źródło: <https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/63537.Pomorscy-jaszczurkowcy-w-walce-z-okupantem-niemieckim-1941-1945.html>

Materiał źródłowy nr 19

Przyszła po nas komisja i zażądała, byśmy podpisali trzecią grupę, lecz ojciec się nie podpisał, Stwierdził, że jest Kaszubą i na tym zostało. Dostał wtedy wezwanie do Wejherowa, do powiatu, pewnie na policję. Tam tak go urządzono, że od razu podpisał. Kiedy chcieli wcielić nas do wojska, ojciec mówił: Ty jesteś za młody, a ja za stary. Nie będą z nas mieli żadnego pożytku. Okazało się jednak, że ja właśnie byłem dość dojrzały, a on wystarczająco młody [...] Wiedzieliśmy, że jeżeli nie pójdziemy do wojska, to wymordują rodzinę i zniszczą dobytek. Mój kuzyn z Lewinka także podpisał trzecią grupę. Był najmłodszym z trzech braci. Z których dwaj starsi pozostali Polakami, a on stał się eingedeutsch. Był to czas, w którym powinien on zgłosić się do wojska, lecz się ukrywał. Wtedy też do jego dwóch braci przyjechali Niemcy, dali godzinę na spakowanie rzeczy i wywieźli do obozu w Jabłonowie [...] Krążyła taka wieść, tak mówiono, że w Wejherowie podstawiono wagony, a poborowi do nich wsiadali z jednej strony, a z drugiej wyskakowali. Niemcy dowiedziawszy się o tym, złapali tych ludzi i wywieźli. Ze Starej Huty pod Sianowem pół wsi wywieziono [...] Był totalny przymus. Nie było wyjścia. Każdy musiał być grzeczny [...] Po Monte Casino Kaszubi walczyli po obu stronach. Ja już byłem w polskim wojsku. Ale gdy wcześniej byłem w niemieckim wojsku, byłem przecież Polakiem i chciałem iść do wojska polskiego, a ci żołnierze z drugiej strony pod Monte Casino myśleli tak samo. Nie mieliśmy pojęcia, że jesteśmy przeciwko sobie. Dopiero jak szliśmy, to dowiedzieliśmy się o tym. Idąc przez całą linię frontu wiedzieliśmy, że w niemieckim wojsku są Polacy.

Źródło: Pryczkowski E. *Strzał w plecy*, Banino 2023, wspomnienia Bronisława Cholka.

Materiał źródłowy nr 20

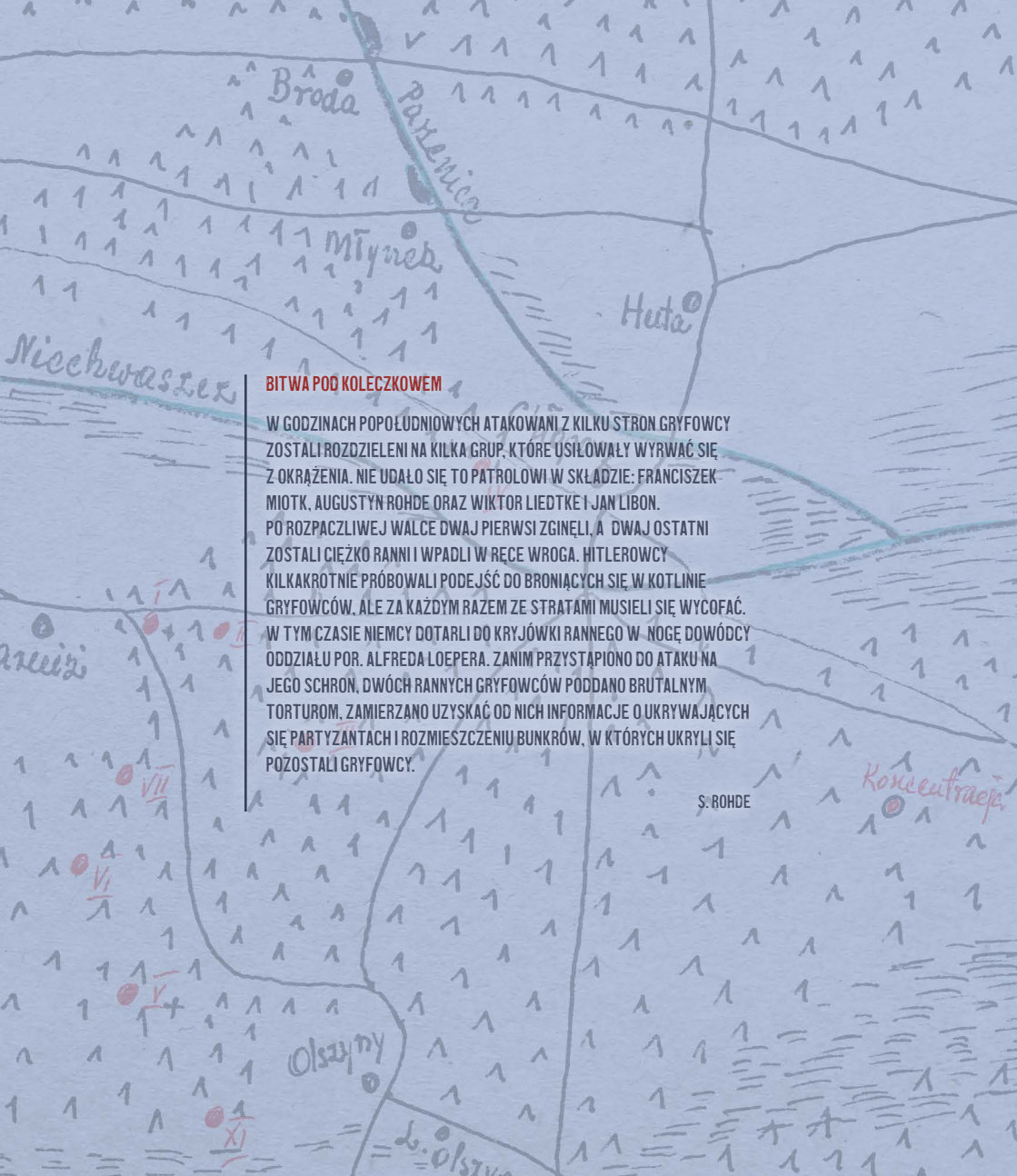
Rekrutów spędzano na dworzec kolejowy. Stąd zazwyczaj jechali w stronę Starogardu. Jesienią 1942 roku z terenu powiatu kościerskiego powołano sporą grupę chłopców. Odprowadzałem na dworzec jednego ze starszych o rok kolegów. W wagonach poborowi śpiewali pieśni „Kto się w opiekę odda Panu swemu”, „Serdeczna Matko opiekunko ludzi”, a nawet „Boże coś Polskę”. Służba ochrony kolei uganiała się z psami wokół pociągu i krzyczała po niemiecku Ruhe! (spokój). Poborowi tym głośniejsz śpiewali [...] Nikomu tego nie życzę. W dniu 3 października 1943 roku zęgnąłem mój rodzinny dom [...] Ze łzami pożegnałem się z ukochaną mamą, młodszym rodzeństwem, w tym ośmioletnią Marylką. Na dworzec odprowadzał [...] mnie tata. Niczego mu nie zarzucałem. Wiedziałem, co przeżywał w trakcie psychicznego nacisku na podpisanie listy. Pożegnałem się z nim i w imię Boże wsiadłem do pociągu wiozącego nas do Starogardu i później, po zaprowiantowaniu, innym pociągiem dalej.

Źródło: Pryczkowski E. *Strzał w plecy*, Banino 2023, wspomnienia Stanisława Cygierta

Materiał źródłowy nr 21

To było w 1943 roku. Pracowałem wtedy jako parobek, u Niemca z Besarabii. To było w Sianowskiej Hucie. Tam myśmy się pobili z Besarabczykiem, synem treuhandera. On mnie bił, a ja mu oddawałem. Miałem siedemnaście lat. Odgrzązał się: Poczekaj, poczekaj, pojedę na milicję do Sianowa. I pojedł koźmi. Po pewnym czasie pojawił się z niemieckimi żardarmami. Uciekłem do lasu. Ukrywałem się. Wówczas sąsiad mi doradził, żeby podpisać niemiecką listę, bo inaczej dostanę się do Stutthofu. A w Stutthofie byli już wcześniej moi bracia, Brunon i Paweł. Kiedy wkroczyli Niemcy, pojedali na rowerach do Gdyni, sądząc, że Niemcy Gdyni nie zajmą. Bracia byli na ulicy Kosynierów w Gdyni, tam złapali ich Niemcy. Polacy walczyli tam z kosami w rękę. Zostali pobici i zawiezieni do Stutthofu. Nie dało się nic zrobić. Wtedy ojciec wziął kawał szynki i pojedł do tego obozu do komendanta. Brat był już na skraju wyczerpania. I o dziwo, ojcu się udało. Skierowali brata do Elbląga, do pracy przy karmieniu świń. Jednak w 1943 roku był już koniec; albo do wojska, albo z powrotem do Stutthofu. Brat znalazł już dobrze Stutthof. Wiedział, że tak czy inaczej tam czeka go śmierć, więc on i drugi brat także, wybrali wstąpienie do niemieckiego wojska.

Źródło: Pryczkowski E. *Strzał w plecy*, Banino 2023, wspomnienia Aleksa Cierockiego.

BITWA POD KOLECZKOWEM

W GODZINACH POPOŁUDNIOWYCH ATAKOWANI Z KILKU STRON GRYFWOICY ZOSTALI ROZDZIELENI NA KILKA GRUP, KTÓRE USIŁOWAŁY WYRWAĆ SIĘ Z OKRĄŻENIA. NIE UDAŁO SIĘ TO PATROLOWI W SKŁADZIE: FRANCISZEK MIOTK, AUGUSTYN ROHDE ORAZ WIKTOR LIETKE I JAN LIBON. PO ROZPACZLIWEJ WALCE DWAJ PIERWSI ZGINELI, A DWAJ OSTATNI ZOSTALI CIĘŻKO RANNI I WPADLI W RECE WROGA. HITLEROWCY KILKAKROTNI PRÓBOWALI PODEJŚĆ DO BRONIĄCYCH SIĘ W KOTLINIE GRYFWOICÓW, ALE ZA KAŻDYM RAZEM ZE STRATAMI MUSIELI SIĘ WYCOFAĆ. W TYM CZASIE NIEMCY DOTARLI DO KRYJÓWKI RANNEGO W NOGĘ DOWÓDCY ODDZIAŁU POR. ALFREDA LOEPERA. ZANIM PRZYSTĄPIENO DO ATAKU NA JEGO SCHRON, DWÓCH RANNYCH GRYFWOICÓW PODDAÑO BRUTALNYM TORTUROM, ZAMIERZANO UZYSKAĆ OD NICH INFORMACJE O UKRYWAJĄCYCH SIĘ PARTYZANTACH I ROZMIESZCZENIU BUNKRÓW, W KTÓRYCH UKRYLI SIĘ POZOSTALI GRYFWOICY.